

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिकारात
नागपूर खंडपीठ : नागपूर

फौजदारी अपील क्र. ०३/२००८

पद्माकर वारलू अल्लीवार

वय अंदाजे ३८ वर्षे, व्यवसाय: सेवा विस्तार अधिकारी,

पंचायत समिती, चिमूर,

तहसील चिमूर, जिल्ह्या चंद्रपूर

(मृत) कायदेशीर वारसांमार्फत

१) गं.भा. हर्षाताई पद्माकर अल्लीवार,

वय ४५ वर्षे, व्यवसाय: गृहिणी,

२) पवन पद्माकर अल्लीवार,

वय २७ वर्षे, व्यवसाय: स्वयंरोजगार,

३) अमोल पद्माकर अल्लीवार,

वय २५ वर्षे, व्यवसाय: विद्यार्थी,

४) निलेश पद्माकर अल्लीवार,

वय २१ वर्षे, व्यवसाय: विद्यार्थी,

सर्व राहणार : पोस्ट चिमोर येथे,

बालाजी मंदिराचे जवळ, गांधीवाड,

तह.:चिमोर, जिल्हा.:चंद्रपूर.

.....अपीलकर्ते

(न्यायालयाच्या १५ जुलै २०१९ च्या आदेशानुसार दुरुस्ती)

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य

मार्फत

पोलीस उपअधीक्षक,

लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, चंद्रपूर

..... उत्तरवादी

अपीलकर्त्या तर्फे वकील श्री. एस. व्ही. सिरपुरकर ह्यांच्या तर्फे श्रीमती. डी. जोशी
उत्तरवादी/महाराष्ट्र राज्य तर्फे अतिरिक्त सरकारी अभियोक्ता श्री. ए. एम. कडुकर.

न्यायमंच : न्या. श्रीमती वृषाली. व्ही. जोशी.

राखीव केले : ०७/१२/२०२२ रोजी.

उच्चारण केले : २३/०१/२०२३ रोजी.

न्यायनिर्णय:

१. म्हणणे ऐकले.

२. अपीलकर्ता/आरोपी यांनी विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने पारित केलेल्या निर्णयाला आव्हान दिले आहे कारण अपीलकर्ता भ्रष्टाचार प्रतिबंधक अधिनियम, १९८८ (यापुढे "उक्त अधिनियम" म्हणून निर्देशित), च्या कलम ७, १३(१)(डी) नुसार शिक्षेस पात्र असलेल्या गुन्ह्यांसाठी विशेष खटला क्र.५/१९९४ मध्ये दोषी ठरला आहे. अपीलकर्ता/आरोपीला उक्त अधिनियमाच्या कलम ७ अन्वये दोषी ठरवून सहा महिने सश्रम कारावास आणि १००० रुपयांचा दंड भरण्याची शिक्षा ठोठावण्यात आली आहे, दंड चुकल्यास, एक महिना साधी कारावासाची शिक्षा भोगावी लागेल. उक्त अधिनियमाच्या कलम १३(१)(डी) नुसार दंडनीय गुन्ह्यासाठी एक वर्ष सश्रम कारावास आणि १००० रुपयांचा दंड व दंड चुकल्यास एक महिन्यासाठी साधा कारावास भोगावा लागेल.

३. अभियोग पक्षाचे म्हणणे असे आहे की, अपीलकर्ता/आरोपी हा ग्रामपंचायत, पळसगांव येथील ग्रामसेवक/लिपिक आहे. तक्रारकर्त्याला पळसगांव येथील ग्रामपंचायतीच्या ठरावाची गरज होती, त्यामुळे त्याने तिथे जाऊन या ठरावाची प्रमाणित प्रत मिळवण्यासाठी अर्ज केला. अपीलकर्ता/आरोपीने त्याला १०/०९/१९९३ रोजी यायला सांगितले. १०/०९/१९९३ रोजी, अपीलकर्ता/आरोपीने त्याला २०५/- रुपये देण्यास सांगितले. तक्रारकर्त्याने त्याला ह्या शुल्का बदल विचारले असता, त्याने सांगितले की प्रत पुरवण्यासाठी ५/- रुपये आणि २००/- रुपये त्याच्या मेहनताना. जेव्हा, त्याने २००/- रुपये अतिरिक्त मागितले, तेव्हा, तक्रारकर्त्याने त्याला २००/- रुपये देण्यासाठी थोडा वेळ मागितला. म्हणून, अपीलकर्ता/आरोपीने त्याला १३/०९/१९९३ रोजी २०५/- रुपये घेऊन येण्यास सांगितले. १३/०९/१९९३ रोजी तक्रारकर्ता त्याच्या कार्यालयात गेला आणि त्यावेळीही त्याने २०५/- रुपये देण्यास सांगितले. त्यावेळी त्यांनी अपीलकर्ता/आरोपीला ०५/- रुपये दिले. अपीलकर्ता/आरोपीने त्याला २००/- रुपयांची रक्कम मागितली आणि सांगितले की तो २००/- रुपयांची रक्कम भरल्याशिवाय ठरावाची प्रत देणार नाही. त्यामुळे तक्रारकर्त्याने त्याला थोडा वेळ मागितला. अपीलकर्ता/आरोपीने त्याला १५/०९/१९९३ रोजी ग्रामपंचायत येथे येण्यास सांगितले. १५/०९/१९९३ रोजी तो आरोपीशी संपर्क करू शकला नाही. त्यामुळे १६/०९/१९९३ रोजी तक्रारकर्ता हा अपीलकर्ता/आरोपीच्या घरी गेला आणि पुन्हा आरोपीने त्याच्याकडे २००/- रुपये मागितले. तक्रारकर्त्याने इतकी रक्कम त्याचेकडे नसल्याचे सांगितले. आरोपीकडे ठरावाची प्रत असूनही त्याने त्याला १७/०९/१९९३ रोजी २००/- रुपये घेऊन येण्यास सांगितले. प्रथम माहिती देणाऱ्याने ही रक्कम देण्यास सहमती दर्शवली आणि तो लाचलुचपत प्रतिबंधक विभागाच्या कार्यालयात गेला आणि तक्रार नोंदविली.

४. तक्रारकर्त्याने दाखल केलेल्या तक्रारीवरून पंच साक्षीदारांना बोलावण्यात आले आणि सापळा रचण्यात आला. असे ठरविण्यात आले की मागणी केल्यानंतर आणि रक्कम स्वीकारल्यानंतर तक्रारकर्ता आपल्या चेहऱ्यावर रुमाल फिरवेल आणि त्यानंतर छापा टाकणारे पथक तेथे पोहोचेल आणि आरोपीला पकडेल. त्यानुसार, पंच साक्षीदार

तक्रारकर्त्यासह आरोपीच्या घरी गेले. प्रथमतः आरोपी घरी नव्हता. त्यानंतर ते घराबाहेर त्याची वाट बघत बसले. काही वेळाने आरोपी आला. त्यानंतर ते तिथे गेले आणि आरोपीने रक्कम स्वीकारली. रक्कम स्वीकारल्यानंतर त्यांनी छापा टाकणाऱ्या पथकाला संकेत दिला आणि छापा टाकणारे पथक घरात शिरले आणि तक्रारकर्त्याने दिलेली रक्कम जप्त केली आणि त्या रकमेस फेनोपर्थेलीन पावडर लावण्यात आली. सदर रक्कम आरोपीच्या घरातील स्वयंपाकघराच्या ओट्यावरून जप्त करण्यात आली. त्यानंतर गुन्हा दाखल करून आरोपीला अटक करण्यात आली. जप्ती पंचनामा करण्यात आला आणि तपास पूर्ण झाल्यानंतर आरोपपत्र दाखल करण्यात आले.

५. अभियोग पक्षाने एकूण सात साक्षीदारांची तपासणी केली - ते म्हणजे अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक १- प्रथम खबर देणारा, अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक २- पंच साक्षीदार, अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ३- शिपाई (कॉन्स्टेबल) ज्याने तक्रार नोंदवली आहे, अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ४- मुददेमाल सी. ए. कडे नेणारा वाहक, अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ५- मंजूरी प्राधिकारी, अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ६- सी. ए. कडून मुददेमाल आणणारा वाहक आणि अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ७- तपास अधिकारी. बचाव पक्षाने एका साक्षीदाराची अर्थात आरोपीच्या पत्नीची तपासणी केली आहे.

६. तक्रारीनुसार तक्रारकर्त्याने न्यायालयात साक्ष दिली होती. अभियोग पक्षाच्या साक्षीदार क्रमांक १ च्या साक्षीचे अवलोकन केल्यावर असे आढळून येते की तक्रारकर्त्याने असे नमूद केले आहे की आरोपीने(v.o.) सापळ्याची संपूर्ण प्रक्रिया अभिलेखावर आणली आहे की तो कसा गेला आणि त्याला रक्कम कशी दिली. तक्रारकर्त्याचे असे म्हणणे आहे की साक्ष देण्यापूर्वी त्याने तक्रार वाचून पहिली आहे. ही बाब अभिलेखावर आणली आहे की ह्या ठरावाची प्रत त्याच्या कोणत्याही कुटुंबियांना देऊ नये, असे त्यांनी आरोपीला सांगितले. उलट तपासणी मध्ये त्यांनी कबूल केले आहे की, ते वारंवार न्यायालयात जात असत आणि कायदेशीर प्रक्रिया त्यांना अवगत आहे. आरोपीने उलट तपासणी दरम्यान 'मागणी' मान्य

केली आहे. छापे कसे टाकण्यात आले आणि रक्कम कशी देण्यात आली, ह्याबाबत कश्या सूचना दिल्या ही बाब अभिलेखावर आणण्यात आली आहे. हाताने स्पर्श केल्यानंतरचे द्रावण एकदा घेण्यात आले असे त्यांचे म्हणणे हे त्यांच्या स्वतःच्या वक्तव्याच्या आणि कार्यपद्धतीच्या विरोधात आहे.

७. तक्रारकर्त्याच्या साक्ष पुराव्याला परिपोषक म्हणून अभियोग पक्षाने अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक २ ची तपासणी केली आहे. ते तक्रारकर्त्यासोबत होते. जरी सरतपासणी वेळी त्यांनी सांगितले होते की, आरोपीचे हात धुवून तपासलेले (द्रावण) गोळा केले होते आणि त्याचा रंग बदलून ते जांभळ्या रंगाचे झाले होते, त्यांनी स्वतःच्याच वक्तव्याचा प्रतिषेध करत सांगितले की, (द्रावण) जांभळ्या रंगाचे झाले नव्हते आणि शर्टवर त्या रंगाचा डागही नव्हता. अभिलेखावर आणण्यात आले आहे की ते नेहमीच पंच म्हणून काम करतात. त्यांच्या साक्षीमध्ये काही सुधारणा अभिलेखावर आणल्या आहेत. ह्या साक्षीदाराच्या साक्ष पुराव्यावर संशय निर्माण होतो.

८. जरी मंजूरी प्राप्त झाली असली तरी मंजूरी देणाऱ्या प्राधिकाऱ्याची अभियोग पक्षाच्या साक्षीदार क्रमांक ५ म्हणून तपासणी केली असता, मंजूरी देण्यापूर्वी त्याने कागदपत्रांची पडताळणी केली नसल्याचे सांगितले. मंजूरी देणाऱ्या प्राधिकाऱ्यासारख्या जबाबदार व्यक्तीने केलेले असे वक्तव्य त्याच्या साक्ष पुराव्याच्या विश्वासाहतेबाबत शंका निर्माण करण्यासाठी पुरेसे आहे.

९. अभियोग पक्षाचे साक्षीदार क्रमांक ४ आणि क्रमांक ६ हे मुद्देमालाचे वाहक आहेत. अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ४ ने रासायनिक विश्लेषणासाठी मुद्देमाल नेला आहे आणि अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक ६ ने रासायनिक विश्लेषका कडून मुद्देमाल परत आणला आहे.

१०. 'सर्व साक्षीदारांचा पुरावा सुसंगत आहे आणि म्हणूनच सर्व साक्षीदारांच्या साक्ष पुराव्यांच्या आधारे गुन्हा सिद्ध झाला आहे,' असा न्यायचौकशी न्यायालयाने निष्कर्ष काढला असला तरी, असे प्रतीत होते की तक्रारकर्त्याने तक्रारीनुसार साक्ष दिली आहे, परंतु, त्याने असे मान्य केले आहे की न्यायालयासमोर साक्ष देण्यापूर्वी त्याने तक्रार वाचली होती. त्यांना न्यायालयाच्या प्रक्रियेची माहिती होती आणि ते नियमितपणे न्यायालयात उपस्थित राहत असत. तक्रारकर्त्याच्या साक्ष पुराव्या व्यतिरिक्त तक्रारकर्त्याच्या वक्तव्याचे परिपोषण करण्यासाठी दुसरा कोणताही साक्ष पुरावा नाही. अपीलकर्त्याने, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने (१९७९) ४ SSC ५२६ मध्ये प्रकाशित **पनालाल दामोदर राठी -- विरुद्ध -- स्टेट ऑफ महाराष्ट्र** प्रकरणात दिलेल्या न्यायनिर्णयाचा आधार घेतला आहे, ज्यामध्ये असे ग्राह्य धरण्यात आले आहे कि, “वस्तुतः अपील कर्त्या द्वारा पैशांच्या मागणी संबंधात तक्रारकर्त्याच्या तोंडी साक्षीला परिपोषक पुरावा नव्हता ह्या निर्णयात्मक पैलूवर, त्यामुळे असे अढळले कि तक्रारकर्त्याच्या म्हणण्याची पुष्टी देता येत नाही. त्यामुळे ह्या पैलूवरील तक्रारकर्त्याच्या पुराव्यावर विसंबून राहता येणार नाही.” सापळा रचण्यात आला असला तरी लाचेच्या मागणीची सापळा पूर्व पडताळणी करण्यात आली नाही. तक्रारकर्ता स्वतःहून आरोपीच्या घरी गेला. तो पंच साक्षीदारांसोबत गेला. ही रक्कम स्वयंपाकघराच्या ओट्यावरून जप्त करण्यात आल्याचा उल्लेख असला तरी आरोपी बाथरूमच्या जवळ सापडल्याचे पंच साक्षीदाराने सांगितले आहे.

११. सापळा-पूर्व पंचानामा न करण्यात आल्यामुळे मागणी सिद्ध झाली नाही. पंच साक्षीदाराने आपल्या पुराव्यामध्ये म्हटले आहे की, जरी नोटांवर द्रावण लावण्यात आले असले तरी नोटांवरचा रंग बदलला नाही. पंच साक्षीदाराने असेही नमूद केले आहे की आरोपींचा हात तपासलेले द्रावण देखील जांभळ्या रंगाचे झाले नाही. उलटतपासणी दरम्यान संपूर्ण प्रक्रिया अभिलेखावर आणली जात असली तरी, आरोपीला दोषी ठरवण्यासाठी तक्रारकर्त्याचा साक्ष पुरावा पुरेसा नाही. अभिलेखावरील पुराव्याचा दर्जा राखला जात नाही किंवा त्याचे योग्य मूल्यमापन केले जात नाही, जे न्यायव्यवस्थेच्या विवेकाला पटवून देण्यासाठी पुरेसे ठरेल. विचाराधीन चलनी नोटा त्या व्यक्तीकडून जप्त

करण्यात आल्या नाही किंवा त्या जागेवरूनही जप्त करण्यात आल्या नाही जिथे तक्रारकर्त्याने आरोपीस त्या दिल्या होत्या. जेव्हा सापळा पथक तेथे आले, तेव्हा ती रक्कम स्वयंपाकघराच्या ओट्यावर आढळली. आरोपीने (2000) 5 SCC 21 मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या गं.भा. मीना बळवंत हेमके - विरुद्ध - स्टेट ऑफ महाराष्ट्र प्रकरणातील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचा आधार घेतला आहे ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की, “इतर कोणत्याही फौजदारी गुन्ह्यांप्रमाणेच, अभियोगपक्षाला आरोप संशयाच्या पलीकडे सिद्ध करावे लागतात आणि जोपर्यंत, विचाराधीन अपराध सिद्ध करण्यासाठी आवश्यक असलेला अवैध पारितोषण स्वीकारण्याचा योग्य पुरावा, हा महत्त्वाचा घटक, मिळत नाही, तोपर्यंत आरोपीला निर्दोष मानले पाहिजेत.” पंचसाक्षीदारांचे साक्ष विश्वासार्ह नाहीत. मंजुरी अतिशय सहजपणे देण्यात आली होती . हा गुन्हा संशयाच्या पलीकडे सिद्ध करण्यात अभियोगपक्ष अपयशी ठरला आहे. त्यामुळे संशयाचा लाभ आरोपीला मिळायला हवा. अपील प्रलंबित असतानाच अपीलकर्त्याचा मृत्यू झाला. अपीलकर्त्याच्या कायदेशीर वारासदारांनी अपील केले. त्यामुळे मी पुढील आदेश जारी करत आहे :

ऑर्डर

- I) अपील मान्य करण्यात येते.
- II) न्यायचौकशी न्यायालयाने विशेष खटला क्रमांक ५/१९९४ मध्ये पारित केलेला न्यायनिर्णय आणि आदेश ज्यामध्ये अपीलकर्ता/आरोपीला भ्रष्टाचार प्रतिबंधक अधिनियम १९८८ च्या कलम ७ आणि १३(१)(डी) अंतर्गत दंडात्मक गुन्ह्यांसाठी दोषी ठरविण्यात आले आहे, त्यास रद्द करण्यात येत आहे .

(न्या. श्रीमती वृषाली व्ही. जोशी)

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबाजवणीकरीता वैध मानला जाईल."